

POWER OF KNOWLEDGE

An International Multilingual Quarterly Peer Review Refereed Research Journal

Editor

Dr. Sadashiv H. Sarkate

● **Mailing Address** ●

Dr. Sadashiv H. Sarkate

Editor : POWER OF KNOWLEDGE

Head of Dept. Marathi

Art's & Science College, Shivajinagar, Gadhi, Tq. Georai Dist. Beed-431 143 (M.S.)

Cell. No. 9420029115 / 7875827115

Email : powerofknowledge3@gmail.com /

shsarkate@gmail.com

Price : Rs. 300/-

Annual Subscription: Rs. 1000/-

POWER OF KNOWLEDGE

An International Multilingual Quarterly Peer Review Refereed Research Journal

Volume : 1, Issue : III

Oct. to Dec. 2020

Editorial Officer

Kranti Publication

Georai Dist. Beed

Beed -431 127

Contact : 7875827115

E-mail : Sarkatelata@gmail.com

Published By :

Mrs. Lata Sadashiv Sarkate

Price : Rs. 300/-

Advisory :-

Hon. Dr. Sudhir Gavhane

Ex. Vice Chancellor Y.C.M.U. Nasik
& Professor of Mass Communication
& Journalism Dr.B.A.M.U. Aurangabad

Hon. Dr. V. B. Bhise

Ex-Professor, Dept. of Economics
Dr.B.A.M.U. Aurangabad

Hon. Dr. Madan Shivaji

Ex-Management Council Member
Dr.B.A.M.U. Aurangabad

Hon. Dr. Bhagwat Katare

Ex. Director, BCUD
Dr.B.A.M.U. Aurangabad

Hon. Dr. Sanjay Nawale

Head of Dept. Hindi
Dr.B.A.M.U. Aurangabad

Hon. Dr. Paralikar Kanchan

Principal, Mahila College, Georai

Hon. Dr. Ashok Mohekar

Ex-Management Council Member
Dean, Faculty of Science,
Dr.B.A.M.U. Aurangabad

EDITOR

Dr. Sadashiv Haribhau Sarkate

Senate Member, Ex-Chairman-BOS in Marathi, Dr.B.A.M.U. Aurangabad
Associate Professor & Head, Dept. of Marathi, JBSPM's
Arts & Science College, Shivajinagar, Gadhi Tq. Georai Dist. Beed.

EDITOR BOARD

Dr. Mala Nurilmala
Dept. of Aquatic Product Technology
Faculty of Fisheries and Marine Sciences
Bogor Agricultural University, Indonesia

Dr. Bharat Handibag
Ex-Dean, Faculty of Arts
Dr.B.A.M.U. Aurangabad

Dr. Dhare R.M.
Dept. of Zoology
Swa.Sawarkar Mahavidyalaya, Beed

Dr. Vasant Biradar
Principal, Mahatma Phule
Mahavidyalaya, Ahmedpur, Dist. Latur

Dr. Sudhakar Shendge
Professor of Hindi
Dr.B.A.M.U. Aurangabad

Dr. D.P. Takale
Professor & Head
Dept. of Economics
L.B.S. College, Partur Dist. Jalna

Dr. Ganesh Adgaonkar
Kalika Devi, Collage
Shirur Kasar Dist. Beed

Dr. Aparna Ashtaputre
Dept. of Psychology,
Dr.B.A.M.U. Aurangabad

Dr. Kadam Mangal S.
PG. Dept. of Zoology
Yeshwant Mahavidyalaya, Nanded

Dr. Rajesh Karpe
Management Council Member
Dr.B.A.M.U. Aurangabad

Dr. Taher H. Pathan
Aligad Muslim university, Aligad (U.P.)

Dr. S.D. Talekar
Professor, Dept. of Commerce
L.B.S. College, Partur Dist. Jalna

Dr. S.R. Takale
Principal, Sant Sawatamali, College,
Phulambri Dist. Aurangabad

Dr. Bharat Khandare
Principal, Swami Vivekanand College,
Mantha. Dist. Jalna

Dr. Vishwas Kadam
Principal, JBSPM's Arts & Science
College, Gadhi Tq. Georai, Dist. Beed

Dr. Fulchand Salampure
Management Council Member
Dr.B.A.M.U. Aurangabad

PEER REVIEW / REFERECS

Dr. Shahaji Gaikwad
Ex-Chairman, BOS in English
Dr.B.A.M.U. Aurangabad

Dr. Vishwas Patil
Radha Nagari College, Radha
Nagari, Dist. Kolhapur

Dr. Dilip Khairnar
Professor, Sociology
Deogiri College, Aurangabad

Dr. Santos Chavan
Shivchhatrapati College,
Pachod, Dist. Aurangabad

Dr. Shivaji Yadhav
Shivchhatrapati College,
Pachod, Dist. Aurangabad

Dr. Laxmikant Shinde
Assit. Professor
JES College, Jalna

MANGING EDITORS

Mr. Ramesh Ringne
Prof. Bapu Ghokshe
Mr. Shivaji Kakade
Dr. Shakur Shaikh Husain

Mr. Vinod Kirdak
Dr. Datta Tangalwad
Mr. Kalandar Pathan
Dr. Suhas Morale
Dr. Baliram Katare

Assit. Prof. Mohan Kalkute
Dr. Adgaonkar Ganesh
Dr. Santosh Chavan
Dr. Rajkumar Yallawad

अनुक्रमणिका			
अ.क्र.	प्रकरण	संशोधक	पृष्ठ क्रं.
1	Privileges Of Witnesses Under Evidence Law In India	Dr. V. M. More Padmakar Kashinathrao Dhondge	1-5
2	Exchange and Make Use of Knowledge	Shri. Vijay S. Malekar Dr. Dhananjay W. Deote	6-9
3	Importance of "Total Quality Management" in Academic Libraries	Dr.Kashinath Rama Rathod	10-12
4	Impact of Covid-19 Pandemic in Indian Education System with Special Reference to Trends in Higher Education	Gourab Das	13-17
5	Physico-Chemical Parameter And Ichthyofaunal Diversityof Fresh Water Reservoir Majalgaon Dam In Maharashtra State, India.	Sitaram B. Ingole,	18-25
6	Role of Retailer as a Service Provider in Business	Dr.Songirkar Nitin Bhatu.	26-29
7	Translation of Leo Tolstoy's Short Story The Coffeehouse of Surat from English into Marathi With a Note on Loss And Gain	Dr.Raut Sunil R.	30-36
8	"A Study of Depression on Mental Health among Post-Graduate College Students"	Dr. Ravindra Ramdas Shinde	37-40
9	Population Growth & Unemployment	Mohamad Mustafa Mujawar Dr.Shivalingappa B.P Pradeep B.S	41-44
10	Psycho social problems of Tuberculosis patients of Chikkamagaluru District	Kirankumar H. M. Dr. Lokesh M. U.	45-48
11	Location Quotient of Rural Population in Beed District	Dr. Jitendra Vitthalrao Ghodke	49-54
12	Dimensions of knowledge	Dr. A. A. Khapre Dr. Dhananjay W. Deote	55-62
13	Challenges Faced By Parents Of Children With Learning Disability	Pradeep .B.S	63-66
14	Green Banking In India	Dr. Ravindra Pundlik Patil Mr. Kamlesh Bhimraj Vispute	67-70
15	Traditionally used plant species to cure wound and bone fracture healing	A.M. Shrirame	71-76
16	Status of English in India as 'Auntie Tongue'	Prof. Prajakta Raut,	77-81
17	History Of Economic Thoughts - Dr. B. R. Ambedkar	Dr. Bhoge Digamber Bhagwat	82-85
18	भारतीय राष्ट्रीय चळवळीत महिलांचा सहभाग	डॉ.जयराम ढवळे	86-88

भारतीय राष्ट्रीय चळवळीत महिलांचा सहभाग

डॉ.जयराम ढवळे

राज्यशास्त्र विभाग

कला व विज्ञान महाविद्यालय, शिवाजीनगर, गढी, ता.गेवराई जि.बीड

प्रस्तावना :

भारतीयस समाजाने स्त्रिला संरक्षण, सुरक्षितता दिली पण तिच्या अधिकाराच्या कक्षा तशा सिमितच होत्या नितिनियमांची शुध्द चारित्र्याची बंधने स्त्रीवर वर्षानुवर्षां लादल्यामुळे वर्षानुवर्षे ती समाजकारण, राजकारणापासून दूरच होती पण तरीही काही मोजकी उदा. कर्तृत्वाचे दाखले देतात. कोणत्याही परिस्थितीत स्त्रियांनी पुढे यावे, पुरोगामी विचार व जीवनपध्दती आत्मसात करावी, यासाठी पोषक असे सामाजिक, वातावरण नव्हते.

पण कोणत्याही परिस्थितीत परिवर्तन घडवून आणण्याचे सामर्थ्य भारतीय स्त्रियांमध्ये जन्मतःच असल्याने भारतीय राष्ट्रीय चळवळीत देखील परिस्थिती फारशी अनुकूल नसतांनाही आपल्या कर्तृत्वाचे स्त्रियांचे अनेक अवघड कामे यशस्वीरित्या पार पाडली.

भारतीय राष्ट्रीय चळवळीत १८२४ साली कित्तुर संस्थानातील राणी चेणम्माने इंग्रजा विरुध्द दिलेला लढा हा पहिला स्त्री शक्तीचा अविष्कार होता. त्यानंतर झाशीची राणी लक्ष्मीबाई हिने कॅप्टर हयुररोज विरुध्द लढून धैर्याचा परिचय करुन दिला. तर १८५७ च्या उठावात जीनत महल, बेगम हजरत महल इ.स्त्रियांनी आपल्या धैर्याचा परिचय करुन दिला. तसेच क्रांतीकारी चळवळीत शांतिघोष, सुनिती चौधरी, रेणुका सेन, पार्वती देवी, दुर्गादेवी यांनी सशस्त्र क्रांतीकार्यात यशस्वी सहभाग घेतला.

सामाजिक स्तरावरील विविध चळवळींमध्ये स्त्री शिक्षण, स्त्रीयांशी संबंधित बालविवाह, सतीप्रथा, विधवा पुर्नविवाह असे प्रश्न चर्चित्या जाऊ लागले. म. फुले, सावित्रीबाई फुले यांच्या प्रयत्नांमुळे एक दबलेला, अस्पष्ट आवाज उंबऱ्याबाहेर येऊ लागला. सन १९१७ साली माँटेग्यु जेव्हा भारतात आले तेव्हा स्त्रियांच्या एका प्रतिनिधी मंडळाने त्यांची भेट घेऊन राजकीय अधिकारांची मागणीक केली. यात अॅनीबेझंट, सरोजिनी नायडू, मार्गारेट कुझिन्स आघाडीवर होत्या. १९२० पूर्वी आपले पती, पिता किंवा पुत्र किंवा भाऊ यांच्या प्रेरणेने स्त्रिया राजकीय क्षेत्रात कार्य करत. पण सन १९२० साली गांधीयुगास प्रारंभ होताच भारतीय स्त्रियांच्या प्रगतीस सुरुवात झाली. म.गांधीजींनी भारतीय स्त्रियांमधील न्युनगंडाची भावना दूर करुन त्यांना राजकीय व सामाजिक कार्यासाठी उद्युक्त केले व गांधीजींच्या अहिंसक सत्याग्रहात तसेच असहकाराच्या जनअंदोलनात स्त्रिया उत्सफुर्तपणे सहभागी झाल्या. बहिष्कार, सुतकताई, मद्यपान विरोधी प्रचार या उपक्रमांमध्ये शेकडो स्त्रिया सहभागी झाल्या. देशबंधू चित्तरंजन दास यांच्या पत्नी वासंती देवी यांच्या भगिनी उर्मिला देवी यांनी

महिला मंडळाची स्थापना केली. दरम्यान कस्तुरबा गांधी सर्व स्त्रियांना देशकार्यासाठी प्रेरित करतच होत्या. सन १९३०-१९४२ :

या काळात महिला राष्ट्रीय संघ, सत्याग्रह समिती या महिला संघटनांमार्फत भारतीय राष्ट्रीय चळवळीत स्त्रिया सहभागी होत होत्या. मुंबईत मणिबेन पटेल, खुर्शिद बेन, हंसा मेहता, बंगालमध्ये ललिता घोष, अरुणा बाल सेना यांनी स्त्रियांसाठी कार्य केले.

सन १९४२ च्या अंदोजनात हजारो स्त्रिया मुली सहभागी झाल्यास अरुणा असफ अली, सुचेता कृपलानी, उषा मेहता यांनी भूमिगत राहून कार्य केले. प्रथमच भारताच्या राष्ट्रीय अंदोलनात गांधीजींनी प्रथम स्त्रियांना पुरुषांच्या बरोबरीने स्थान दिले. शारिरीक सामर्थ्यात स्त्रिया पुरुषांपेक्षा दुर्बल असल्यातरी नैतिक सामर्थ्य, चिकाटी, सत्प्रवृत्ती याबाबतीत पुरुषांपेक्षाही श्रेष्ठ आहेत. म्हणून त्यांनी स्त्री सामर्थ्याला ओळखून राष्ट्रीय चळवळीत स्त्रियांना सहभागी करून घेतले. पाश्चात्य राष्ट्रांमध्ये आपल्या हक्कांसाठी स्त्रियांना अनेक चळवळी कराव्या लागल्या भारतात मात्र ते कार्य गांधीजींनी अगदी सहजरित्या करून स्त्रियांना त्यांची स्वतःची ओळख दिली.

स्वातंत्र्योत्तर काळातही स्त्रियांची राजकारणातील प्रगती सुरुच होती. सन १९३५ साली स्त्रियांना मतदानाचा अधिकार मिळाल्यामुळे स्त्रिया राजकारणात निवडणूक लढवू लागल्या. व महिला प्रतिनिधी निवडणूक येण्याचे प्रमाण वाढले. सुचेता कृपलानी नंदिनी, सत्यपी, शशिकला काकोडकर यांनी मुख्यमंत्री म्हणून काम केले. स्त्रियांकडे कुटूंब व धर्माचा एक घटक म्हणून नव्हेतर व्यक्ती वा नागरीक म्हणून पाहिले जाऊ लागले. व आता कला, क्रिडा, न्याय, साहित्य, प्रशासकीय, सामाजिक, आर्थिक, राजकीय अशा सर्वच क्षेत्रात स्त्रियांनी आपला ठसा उमटविला.

मराठवाड्याला निझामाच्या तावडीतून मुक्त करण्यासाठी मराठवाडा मुक्तिसंग्रामातही स्त्रियांचे योगदान उल्लेखनीय आहे. राजकीय प्रचारात पत्रके वाटणे, चळवळीतील कार्यकर्त्यांना खाद्यपदार्थ पुरविणे किंवा अनेक महिलांनी भूमिगत राहून कार्य केले. भारतात वेगवेगळ्या काळी वेगवेगळ्या सामाजिक प्रश्नांच्या अनुषंगाने विविध सामाजिक चळवळी झाल्या. त्या चळवळीद्वारे समान अधिकार, आर्थिक स्वातंत्र्य, धार्मिक स्वातंत्र्य, घटस्फोट, शिक्षण यांचा अधिकार स्त्रियांना मिळावा. अखिल भारतीय महिला परिषदेने हुंडा प्रथेविरुद्ध आवाज उठविला यात महिला संघटना, जनवादी महिला समिती, अखिल भारतीय लोकशाही संघटना यांनी घोरोघरी जाऊन तर विद्युत भागवत, विद्याबाळ यांनी साहित्यातून या प्रश्नावर जागृती केली. देवदासी प्रथा, शेतकरी चळवळी या चळवळीतही स्त्रियांचे कार्य उल्लेखनीय आहे. कामगार चळवळीत साप्ताहिक सुटी, रजा नसणे, या प्रश्ना विरुद्ध स्त्रिया एक झाल्या. महागाई विरोधी चळवळीत कुमूद गुप्ते, अहिल्याबाई रांगणेकर या सहभागी होत्या चिपको अंदोलन, नर्मदाबचाव आंदोलनातील मेधा पाटकर व अनेक महिला सहभागी होत्या.

भारतीय स्वातंत्र्य लढयात ज्यांचे कार्य काहीसे उपेक्षित राहिले आहे. त्यांच्या कार्याचा नव्याने परिचय होणे ते कार्य जगासमोर येणे गरजेचे आहे. आजच्या तरुण पिढीला त्यांची ओळख करून देऊन त्यांच्या स्फुर्तीदायक इतिहासाचे पुनःस्मरण होणे गरजेचे आहे. तसेच आजच्या आधुनिक स्त्रीसमोर अनेक आव्हाने आहेत. त्यांचा सामना करण्यासाठी खंबीर, लढाऊ व स्फुर्तीदायक अशा स्त्रीचारित्राची ओळख होणे गरजेचे आहे, कारण आधुनिक भारतीय स्त्रीयांसाठी एक अत्यंत प्रेरणादायी इतिहासाचा आदर्श भारतीय स्वातंत्र्य चळवळीतील स्त्रियांनी घालून दिला आहे. व स्त्री कर्तृत्वाचा चढता आलेख सुरु आहे.तो तसाच सुरु ठेवणे हे आजच्याही स्त्रीचे कर्तव्य आहे.

संदर्भ :

१. अग्निशिखा (देशातील कर्तबगार महिला)- प्रा.भगवान काळे- प्रकाशन-जालना-८, मार्च २००८.
२. भारतीय मातेच्या तेजस्वी कन्या- गजानन जोहारी, मनोरमा प्रकाशन मुंबई, मार्च २००८.
३. भारतीय सामाजिक चळवळी-डॉ. श्रीकांत गायकवाड- अरुणा प्रकाशन, लातूर २८ सप्टेंबर २००९.
४. अशा झुंजलो आम्ही-डॉ. ज्योत्स्ना घारपुरे,साहित्य सेवा प्रकाशन, औरंगपूरा,औरंगाबाद,१७ सप्टेंबर १९९४.
५. भारतीय वर्ष की चर्चित महिलाएँ-सुधा गोस्वामी, उपकार प्रकाशन, आगरा-२.
६. आधुनिक भारत -डॉ. धनंजय आचार्य, श्री.साईनाथ प्रकाशन, नागपूर-जून २००६.
७. भारतीय स्वतंत्रता अंदोलन में महिलाओंका योगदान, डॉ.एस.एल. नागोरी सुरभि पब्लिकेशन, जयपूर - १९९७.
८. स्त्री संघर्ष का इतिहास -वाणी प्रकाशन, नवी दिल्ली -२००२.
९. भारतीय इतिहासातील स्त्रिया- फडके प्रकाशन, कोल्हापूर,शोभना जाधव -२००७.

